

УДК 316.647.8(=214.58):811.163.3`374`1961/2026`
811.163.3`374:39(=214.58:497.7)`1961/2026`

<https://doi.org/10.55302/MF265790149p>

Датум на прием: 14.7.2026

Датум на прифаќање: 15.7.2026

Прегледен труд

РОМИТЕ ВО МАКЕДОНСКАТА ЛЕКСИКОГРАФИЈА: ОД ФОЛКЛОРНИ ПРЕТСТАВИ ДО ИНСТИТУЦИОНАЛИЗИРАНО ЗНАЕЊЕ

Даниел Петровски

ЈНУ Институт за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

petrovskidaniel@gmail.com

Апстракт: Трудот го анализира начинот на кој се претставени Ромите во македонската лексикографија, со фокус на начинот на кој етнонимите и лексемите поврзани со ромската заедница се дефинираат, толкуваат и контекстуализираат во различни типови лексикографски изданија од 1961 година до денес. Истражувањето опфаќа девет печатени лексикографски изданија и два дигитални речника, како и релевантни енциклопедиски и специјализирани речници. Методолошки, трудот се темели на компаративна и семантичка анализа на дефинициите, дериватите, квалификаторите и илустративните примери, со цел да се утврдат промените во начинот на кој се претставени Ромите низ различни историски и институционални контексти. Теоретската рамка ги интегрира: критичката анализа на дискурсот, социологијата на знаењето, концептот на симболичка моќ и современите принципи на корпусната лексикографија.

Аналисата покажува дека во постарите речници етнонимот „Циган“ и неговите деривати често се поврзуваат со негативни семантички значења и стереотипни претстави, преземени од народната традиција и секојдневниот говор. Во поновите изданија се забележува постепен премин кон нивно прагматичко и етичко контекстуализирање преку квалификатори како „пејоративно“ и „предрасуда“, без нивно целосно отстранување од речничкиот фонд. Дополнително, трудот покажува дека слични начини на претставување се присутни и во енциклопедиските, етнографските и образовните изданија, како и во современите дигитален простор, што укажува на континуитет во циркулацијата на стереотипните значења.

Се заклучува дека македонската лексикографија не претставува примарен создавач на стереотипи, туку институционален медиум што ги документира, систематизира и во одредени случаи ги легитимира општествено воспоставените претстави. Истражувањето ја нагласува потребата од современ лексикографски пристап кој ќе ја зачува документарната функција на речниците, но истовремено ќе обезбеди јасна прагматичка и етичка контекстуализација на социјално чувствителните лексеми.

Клучни зборови: Роми, Цигани, лексикографија, толкување, стереотипи, контекстуализација

Вовед

Лексикографијата традиционално се дефинира како дисциплина чија основна задача е да го опишува, систематизира и нормативно да го претставува јазикот. Сепак, лексикографските изданија не се само неутрални регистри на лексички единици, туку и културни обрасци што ги рефлектираат вредносните системи, колективните претстави и народното знаење. Преку дефинициите, примерите и семантичките квалификации, лексикографските изданија претставуваат простор во кој се среќаваат јазичната норма, културната меморија и институционализираното знаење.

Во рамките на ова истражување, лексикографијата не се разгледува како продуцент на негативни перцепции, особено за лексемите кои деградираат по однос на етиката и моралот, туку како медиум што ги регистрира и пренесува претставите присутни во пошироката културна средина. Особено значајно е прашањето за начинот на кој се претставени етничките заедници во речниците, бидејќи лексикографските дела често имаат авторитативен статус и влијаат врз начинот на кој се разбираат и интерпретираат одредени општествени појави.

Ромите претставуваат една од етничките заедници чија слика во македонската култура и јазик е обликувана низ долг историски процес. Во македонскиот фолклор, собран во делата на Марко Цепенков, Кузман Шапкарев и браќата Миладиновци, тие се појавуваат како препознатливи ликови во приказните, поговорките, песните и етнографските записи. Во нив, најчесто претставите за Ромите имаат различен контекстуален опис, прикажани низ модел на стереотипизација, егзотизација и маргинализација. Овие модели не остануваат ограничени на усната традиција, туку се пренесуваат и во други облици на културно и јазично производство, вклучително и во лексикографијата. Според истражувачите Зоглев и Стојановска, Ромите во македонскиот фолклор, односно народното творештво, во најголем дел од собраните приказни, поговорки и пословици, претставени се низ призмата на стереотипи и предрасуди како мрзеливи, неефективни, нечесни, неинтелигентни и друго (Zoglev, Stojanoska 2019: 124–132).

Предмет на ова истражување е претставувањето на Ромите во македонските лексикографски изданија од 1961 година до денес. Анализата опфаќа девет печатени лексикографски изданија и два дигитални речници на македонскиот јазик, објавени од различни институции и автори. Главното истражувачко прашање гласи: Кој е начинот на претставување на Ромите во македонските лексикографски изданија и на кој начин тој се одржува или се менува во современиот јазичен контекст?

Методолошки, истражувањето комбинира: компаративна анализа на различни лексикографски изданија, семантичка анализа на дефинициите и значењата како и анализа на контекстуалните примери и илустративниот материјал.

Целта на истражувањето е да ја анализира перцепцијата за Ромите во македонската лексикографија и да укаже на предизвиците што произлегуваат од употребата на лексеми и значења со негативна семантичка конотација. Истражувањето истовремено настојува да придонесе кон пошироката дискусија за односот меѓу јазичната норма, општествената одговорност и етичките аспекти на современата лексикографска практика.

*

Истражувањето се темели врз интердисциплинарен пристап што ги поврзува критичката анализа на дискурсот, социологијата на знаењето, теориите за симболичка моќ и современата лексикографија. Појдовна претпоставка е дека јазикот не претставува само средство за комуникација, туку и механизам преку кој се конструираат, одржуваат и пренесуваат општествени значења.

Англискиот лингвист Норман Ферклоу укажува дека значењето на зборовите се обликува во рамките на конкретни општествени и историски контексти и дека дискурсот претставува важен инструмент за одржување на општествените односи на моќ ((Fairclough 1989: 2–3). Од аспект на социолингвистиката, под *односи на моќ* се подразбира начинот на кој одредени општествени групи стекнуваат и одржуваат влијание врз именувањето, опишувањето и интерпретацијата на други групи (Foucault 1972: 215–217). Оттука, лексикографските дефиниции не можат да се разгледуваат изолирано од пошироките општествени претстави и вредносни системи што ги создаваат. Во овој процес стереотипите имаат особено важна улога, бидејќи маргинализираните групи се преципираат врз основа на поединец или група чии карактеристики добиваат генерален контекст за цела етничка заедница, а со текот на времето и широко прифатена. Таа не е поврзана со индивидуалните капацитети, а ниту пак со однесувањето на конкретни личности, туку припадноста е доволна причина сама по себе, да се креира генерална слика (Мирчевска 2019: 62).

Речниците, енциклопедиите и другите нормативни јазични извори можат да се разберат како дел од институционалните механизми преку кои одредени претстави за општествените групи се трансформираат од секојдневно или фолклорно знаење во официјализирано и научно верификувано знаење.

Особено значајна за ова истражување е теоријата на Пјер Бурдје, кој преку концептите *хабиџус* и *симболичко насилство* објаснува како одредени перцепции, вредности и стереотипи постепено стануваат дел од колективното искуство и почнуваат да се доживуваат како природни

и неспорни. Преку процесот на социјализација, образованието, институциите и медиумите се создава колективен хабитус што ги обликува начините на кои поединците ги разбираат и интерпретираат општествените појави. На тој начин, претставите за одредени етнички заедници се пренесуваат истовремено и формално и неформално, создавајќи долготрајни модели на перцепција (Bourdieu 1991: 12–13, 44–45).

Во контекст на начинот на претставување на Ромите ова значи дека стереотипните претстави не произлегуваат исклучиво од речниците, туку од пошироки историски, културни и општествени процеси. Лексикографијата во овој случај не се разгледува како директен создавач на стереотипи, туку како медиум што ги регистрира и пренесува значењата присутни во јазичната заедница. Сепак, кога таквите претстави се вклучени во нормативни и авторитативни лексикографски изданија, тие добиваат дополнителна институционална легитимност и авторитет.

Оттука може да се говори за цикличен процес на создавање и репродукција на значења: претставите што потекнуваат од народната традиција и секојдневниот дискурс влегуваат во речниците и енциклопедиите, потоа стануваат дел од образовниот и научниот систем, а преку медиумите и јавната комуникација повторно се враќаат во колективната свест како општествено валидирани знаења. Современото дигитално опкружување дополнително ја засилува видливоста на овие процеси. Дел од стереотипните претстави регистрирани во постарите лексикографски изданија продолжуваат да циркулираат во јавниот простор преку дигиталните речници, интернет-платформите, социјалните мрежи и медиумските содржини. Затоа, прашањето не е дали социјално чувствителни лексеми треба да бидат присутни во речниците, туку на кој начин тие се дефинираат, контекстуализираат и означуваат во согласност со современите лексикографски стандарди.

Современата корпусна лексикографија, особено пристапот на Аткинс и Рандел (Atkins, Rundell 2008), нагласува дека речничките дефиниции треба да се темелат врз реалната јазична употреба, но истовремено да обезбедат соодветна контекстуализација на чувствителните и потенцијално дискриминаторски значења. Во оваа смисла, англиските лексикографи укажуваат дека лексикографските дефиниции кои се засноваат на интуитивни или неструктурирани толкувања, без потпора на корпусни податоци, можат да доведат до неточни или поедноставени толкувања на значењето (Atkins, Rundell 2008: 444). Овој пристап овозможува балансирање меѓу дескриптивната функција на речникот и неговата општествена одговорност.

Јазично-речнички модел

Во изданијата на *Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*¹, Ромите се претставени преку значителен број лексеми и деривати што произлегуваат од називите „Циган“ и „Ѓуптин“. Во речникот се регистрирани одредници како „ѓупчење“, „ѓупчи“, „ѓупчува“, „ѓупштилак“, „манга“, „мангуп“ и „мангусарка“, при што дел од нив се поврзани со разговорна употреба, а дел добиваат значења што надминуваат етничка идентификација. Особено е значајно што одредниците „циганчи се“ и „циганштилак“ се толкуваат преку значења како скржавост и ситничавост, додека придавката „цигански“ покрај значењето „што му е својствено на Циганин“ добива и дополнително значење „некултурно, недобро“. На тој начин, етничката припадност станува основа за формирање преносни значења со негативна семантичка конотација. Дополнително, примерите „црн како Ѓуптин“ и „црн како Циган“, како и дефиницијата на „чергар“ како Циганин што скита од место на место, ја поврзуваат етничката група со физички карактеристики и номадски начин на живот. Овие одредници упатуваат на присуство на стереотипизирачки модели што биле широко распространети во народниот говор и во фолклорната традиција.

Во изданијата на *Толковниот речник на македонскиот јазик*², се забележува извесен континуитет на претходно регистрираните значења. Одредниците „ѓупкин“, „ѓупскомаалец“ и „ѓупштилаци“ повторно ја актуализираат употребата на називот „Ѓуптин“, додека кај „циганчи се“ и „циганштилак“ остануваат присутни значењата поврзани со скржавост и ситничавост. Сепак, за разлика од речникот од шеесеттите години, во дефиницијата на „циганчи се“ е внесено дополнително објаснување дека станува збор за „предрасуда како особина на Циган“. Ова претставува значајна лексикографска интервенција, бидејќи речникот не ја претставува особината како реална карактеристика на етничката група, туку експлицитно ја означува како производ на стереотипно и предрасудно гледиште. И покрај ова, негативно конотираните значења остануваат дел од речничкиот фонд. Истовремено, во истиот речник, (том VI, Т – III), во поглавјето географски и други имиња, наведена е одредницата „Ром“ и зборовите кои произлегуваат од неа. Во толкувањето, опишано е дека Ромите се етничка заедница од азиско потекло која живее во Европа и светот.

¹ *Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања* е тритомно издание на Институт за македонски јазик во период од 1961 до 1966 година.

² *Толковниот речник на македонскиот јазик* е шесттомо издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, публикувано во периодот од 2003 до 2014 година. Главен уредник на сите томови е д-р Кирил Конески.

Најголеми промени се забележуваат во дигиталниот *Дигитален речник на македонскиот јазик*³. За првпат одредницата „Циганин“ е дефинирана како „погрден назив за Ром“ и е означена како пејоративна. Со ова, терминот „Ром“ добива статус на нормативно и општествено прифатливо именување, додека терминот „Циганин“ се квалификува според неговата прагматичка и социјална употреба. Сличен пристап е применет и кај придавката „цигански“, каде покрај неутралните употреби се регистрира и значењето „недобро, некултурно, на цигански начин“, но со јасна ознака дека станува збор за пејоративна употреба. Иако одредницата „циганчи“ и понатаму се дефинира преку значењето „пројавува скржавост“, нејзиното присуство е ставено во поинаков контекст поради јасното означување на погрдниот и стереотипен карактер на терминологијата поврзана со „Циганин“.

Компаративната анализа на трите речнички изданија покажува дека негативно конотираните и стереотипизирачки значења поврзани со Ромите опстојуваат во македонската лексикографија во текот на целиот анализиран период. Сепак, видлив е постепен премин од нивно некритичко регистрирање кон нивно контекстуализирање преку квалификатори како „предрасуда“ и „пејоративно“. Оттука, промената не се состои во исчезнување на спорните лексеми, туку во нивното појасно контекстуализирање и усогласување со современите етички и лексикографски стандарди.

Особено значајно во анализата е прашањето за институционалниот континуитет на ваквите значења. И *Речникот на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања* и *Толковниот речник на македонскиот јазик*, се подготвени од Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, како највисока научна и нормативна институција во областа на македонскиот јазик.

Ако задачата на речникот е исклучиво да ја документира употребата, тогаш присуството на ваквите лексеми е оправдано како сведоштво за историскиот развој на јазикот. Но доколку речникот претставува и нормативен инструмент што учествува во образованието и во формирањето на јазичната култура, тогаш станува важно како тие лексеми се дефинираат, квалификуваат и контекстуализираат. Од оваа перспектива, предизвикот не е во зачувувањето или отстранувањето на спорните зборови, туку во нивното соодветно означување и објаснување во согласност со современите етички и лексикографски стандарди.

³ Платформата www.drmi.eu на која е претставен *Дигиталниот речник на македонскиот јазик* е создадена од македонско-германскиот научник, лингвист и информатичар со турско потекло, Шинаси ДЕРЕБЕЈ, во 2019 година. Во импресумот на самата платформа може да се забележи дека овој речник е приватна иницијатива, финансиран и ставен на располагање од страна на германската компанија SAM97 GmbH.

Особено проблематичен е начинот на кој во дигиталниот речник се воспоставува односот меѓу одредниците „Циганин“ и „Ром“. Од една страна, „Циганин“ е означен како погрден назив за Ром, што претставува обид за усогласување со современите општествени и институционални норми. Од друга страна, придавката „цигански“ останува поврзана со значења како „недобро“, „некултурно“ и „на цигански начин“. Со тоа се создава семантичка врска во која пејоративните значења историски поврзани со терминот „Циган“ посредно се пренесуваат и врз референтниот етноним „Ром“, бидејќи самиот речник ги претставува како именувања за иста етничка заедница. На тој начин се создава ризик од симболично пренесување на стереотипните претстави од еден термин кон друг, и покрај настојувањата за нивно терминологско разграничување.

Енциклопедиски модел

Во изданието *Македонска енциклопедија за деца*⁴ од 1990 година, може да се забележи воспоставување на еквиваленција меѓу термините „Роми“, „Цигани“, „Кале“ и „Мануша“. Иако на прв поглед станува збор за информативна енциклопедиска одредница, начинот на презентација има пошироки когнитивни и педагошки импликации, особено поради фактот што станува збор за издание наменето за детска публика.

Во ваков контекст, еквиваленцијата на етнонимите не функционира само како лексичко поистоветување, туку како процес на рана когнитивна категоризација на етничките групи. Според Пјер Бурдје, хабитусот се формира преку рани процеси на социјализација во кои индивидуите ги интернализираат доминантните општествени категории и начините на перцепција (Bourdieu 1991: 12–13). Оттука, енциклопедиските и образовните текстови имаат клучна улога во формирањето на овие когнитивни шеми. Стекнатото сознание за сличноста/разликата со некого, се одвива во семејството како првична форма на заедништвото. Во рамките на семејството, уште од најрана возраст се учат и прифаќаат нормите на однесување и моралните вредности (Мирчевска 2019: 58). Во таа смисла, повторливото поистоветување на етнонимот Роми со историски и колоквијални називи како Цигани, придонесува кон стабилизирање на единствена категоријална рамка во која различните именувања се перципираат како семантички еквивалентни, без јасна прагматичка или социолингвистичка диференцијација.

⁴ *Македонската енциклопедија за деца* е дело на книгоиздавателството „Детска радост“ во 1990 година, поделена во пет тома.

Во изданието *Македонска енциклопедија*⁵, одредницата посветена на Ромите се структурира, главно, околу историски и демографски податоци, при што се нагласува нивното претпоставено доселување од Индија или Египет, како и присуството на различни именувања во македонскиот простор.

Во библиографската основа на одредницата доминираат историски, статистички и пописни извори, што упатува на примарен фокус врз демографската и историско-етничката димензија. Изборот на литературата е ориентиран кон проверливи податоци, но сепак, недостигаат современите социолошки, антрополошки и културолошки истражувања кои би овозможиле поширока интерпретација на ромската заедница. Важно е да се напомене дека во тој период постоеле и други извори на информации, вклучително и податоци од ромски научници и современи теренски етнографски истражувања за културните практики, за јазикот и за социјалните структури.

Од перспектива на лексикографската и енциклопедиската анализа, ваквиот пристап резултира со текст кој примарно се фокусира на демографските и историските аспекти, додека културните, антрополошките и интерните перспективи остануваат помалку застапени. Тоа отвора простор за понатамошно проширување на изворната база во идните изданија, со цел поцелосно опфаќање на мултидимензионалноста на етничките и културните идентитети.

Етнографски и фолклорен модел

Во лексикографските изданија на македонската традиционална култура и специјализираните речници, најчесто, претставувањето на Ромите се остварува преку употреба на паралелни етнонимски форми, при што термините „Роми“ и „Цигани“ се јавуваат како семантички еквиваленти.

Во изданието *Речник на македонските народни ѓразници, обичаи и верувања*⁶, во одредницата за баење се опишуваат практики во одредени локални средини, меѓу кои и Битола. Во описот се наведува поврзаност со Ромки, најчесто постари жени кои практикувале баење во скромни услови. Опишувањето на обредната практика не претставува

⁵ *Македонската енциклопедија* е прва научна енциклопедија за Македонија, редактирана од МАНУ, издадена во 2009 година, под уредништво на академик Блаже Ристовски. Истиот проект беше финансиран од Владата на Република Македонија и во истата година енциклопедијата официјално беше повлечена од употреба. На почетокот енциклопедијата циркулирала во електронска форма на интернет и таа е дисеминирана преку различни дигитални платформи.

⁶ *Речник на македонските народни ѓразници, обичаи и верувања* е дело на д-р Лидија Ковачева и м-р Лутеција Боцева. Изданието е публикувано од Центарот за духовно и културно наследство во 2014 година.

проблематична категорија, туку начинот на нејзино етничко профилирање и генерализирање, при што се создава впечаток дека ваквите практики се суштински и општо карактеристични за ромската заедница во Битола. На тој начин, етничката припадност се воведува како примарен објаснувачки фактор, наместо како една од можните, контекстуално условени социјални категории.

Овој модел на индиректно претставување станува поизразен во *Речник на македонската традиционална култура*⁷, каде етнонимот „цигански“ се користи како квалификатор во повеќе одредници. Така, „черга“ се дефинира како ‘мал цигански шатор’, „чергар“ како ‘скитник што живее под черга, под шатор и скита од место на место’, додека „циганска лазарица“ се објаснува како ‘девојче Ромче облечено во шалвари што пее и танцува на Лазарева сабота’. Дополнително, „циганска торба“ се дефинира како ‘мало торбиче за повеќенаменска употреба’.

Во овие примери се забележува значајна појава на семантичко изедначување меѓу „цигански“ и „ромски“, при што двата термина се користат како заменици во описот на истите културни феномени. Ова изедначување не функционира само како лексичка варијација, туку како илустративен механизам на стабилизирање на една културна слика, во која етнонимот добива асоцијативна функција и се врзува за материјалната култура, обредните практики и за начинот на живот.

Слична еквиваленција се забележува и во *Речникот на сирански зборови во македонскиот јазик*⁸, каде во објаснувањето на терминот „ромологија“ се наведува дека станува збор за наука за Ромите, при што дополнително се додава и определбата „етничка група Цигани“. Овој пример е особено значаен затоа што покажува експлицитно поистоветување на современиот етноним „Роми“ со историскиот и колоквијален термин „Цигани“ во рамките на научна дефиниција, со што се воспоставува институционална еквиваленција меѓу двата назива.

Дополнително, во изданието *Македонскиот етимолошки речник*⁹ (прв том А – Ж), во рамките на одредницата за терминот „бордел“ (јавна кука), се дава етимолошко објаснување преку поврзување со балкански

⁷ Автор и издавач на *Речник на македонската традиционална култура* е д-р Лилјана Макаријоска, професорка во Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, во 2016 година.

⁸ Автор на *Речникот на сирански зборови во македонскиот јазик* е д-р Толе Белчев во 2002 година. Изданието е публикувано од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, во рамките на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Редактор на изданието е проф. д-р Димитар Пандев.

⁹ Автор на *Македонскиот етимолошки речник* (прв том А – Ж) е д-р Гоце Цветановски, во издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, во 2025 година.

дијалектни форми кои означуваат „колиба“, „вкопана куќа“ или „шатор“, при што се реконструира поширок семантички круг поврзан со привремени форми на живеење. Во таа рамка се наведуваат и паралели од одредени бугарски дијалекти, како и илустративна употреба на изразот „цигански шатор“. Иако анализата има строго етимолошки карактер и не е вредносно ориентирана, ваквото поврзување отвора прашања за начинот на селекција на илустративниот материјал и за степенот на оправданост на асоцијацијата меѓу терминот „бордел“ и формите на привремено живеење, вклучително и етнички примери.

Современ контекст: усно творештво, дигитална циркулација и репродукција на етнонимски стереотипи

Во современиот јазичен и комуникациски контекст, начините на претставување на Ромите не остануваат ограничени на лексикографските и енциклопедиските извори, туку продолжуваат да циркулираат во усното творештво, секојдневната комуникација и дигиталните медиуми. Овој процес покажува дека значењата, кои претходно биле регистрирани и стабилизирани во нормативни и културолошки извори, продолжуваат да функционираат како дел од живиот дискурс.

Во рамките на усната традиција и колоквијалната комуникација, се среќаваат изрази како „лаже како Циган“, „циганска работа“ или „пази циганката да не те украде“ (Мирчевска 2019: 63). Овие формулации не функционираат како неутрални лексички единици, туку како асоцијативни илустрации, во кои етнонимот се користи за означување на негативни морални, когнитивни или социјални атрибути. Особено значајно е што овие изрази не се нови, туку претставуваат продолжение на семантички структури кои претходно се среќаваат во фолклорните записи и лексикографските дефиниции, каде етнонимот „Циган“ се поврзува со скржавост, измама или девијантно однесување (Zoglev, Stojanoska 2019: 124–132).

Слични стереотипни претстави се среќаваат и во образовниот систем. Во расказот *Циџанои како сведок* од изборната лектира *Македонски хумористични народни прикази* за петто одделение, Ромите се претставени како поткупливи и лажливи сведоци¹⁰. Овој мотив е речиси идентичен со дефинициите од лексикографските изданија во југословенскиот простор¹¹ од XIX век, што покажува дека

¹⁰ [Дискриминаторска училишна литература: Ромите – „цигани лажливци“, жените – слугинки“](#).

¹¹ Тука се мисли за лексикографските изданија во југословенскиот простор, односно на териториите на денешна Србија, Словенија, Хрватска и Македонија. Прашањето за југословенската лексикографија излегува надвор од рамките на овој труд и ќе биде предмет на посебно истражување.

фолклорниот наратив сè уште е присутен, па дури и репродуциран во образованието. Репродуцирање на називите за Ромите како Цигани, може да се забележи¹² и во учебникот по македонски јазик од 2009 година, во песничката *Оркестар* од авторот Неџати Зекирија. Иако под притисок на јавноста, наведените примери биле коригирани, сепак, самиот факт дека таква дефиниција била внесена покажува колку длабоко е вкоренета традицијата.

Во извештајот на Институтот Ромалитико од 2021 година како говор на омраза на социјалните мрежи регистрирани се формулациите: *Циџанска работија*; *Циџан си е циџан*; *Од Циџан љубавно нема*; *За чистење... само ги бива*; *Ѓуџин*¹³ *асоцира на смрдеа, на нехигиена* (Сулејманова 2021: 4). Овие изрази ја продолжуваат семантиката која веќе била кодифицирана во лексикографските изданија. Тие циркулираат преку дигитални платформи, што им дава поголем опсег и брзина на ширење.

Во медиумите и популарната култура, процесот добива дополнителна димензија. Филмовите како *Дом за вешање* (мак.: Дом за бесење); *Црна мачка, бел мачор*; *Ѓиџи меџик* (мак.: Циџански сон); или документарецот *Шампиониите од Шуџка*; како и серијата *Трсиџа* во 90-тите, ги репродуцираат мотивите на номадизам, сиромаштија, криминал и егзотичност, кои веќе биле присутни во енциклопедиската фаза. Исто така, екранизацијата на романот *Белото циџанче* од авторот Видое Подгорец во 90-тите, дополнително ја популаризира оваа слика, трансформирајќи ја во масовна културна претстава. Во музичко-хумористичните манифестации, како илустративен пример *Злаџина бубамара*, Јутјуб емисијата *Виџ биџка*, стереотипите се појавуваат во форма на вицеви, што е најблиску до нивната првична фолклорна форма.

Документација, интерпретација и одговорност

Во *Диџиталниот џолковен речник на македонскиот јазик*¹⁴ во 2021 година е забележливо повлекување на одредници кои

¹² Редовен годишен извештај на Комисијата за заштита од дискриминација за 2012 година, стр.: 18–19, март 2013 год.

¹³ Називот Ѓуптин е форма од терминот Ѓипканец, што исто така се користи и за Ромите, особено од југозападниот дел од Македонија (Петровски 2013: 42–43). Исто така, називот Ѓуптин се користи и во конотација на балканските Ѓипкани, кои во Македонија, најчесто се среќаваат во Охридско-струшкиот крај (Земон 2020).

¹⁴ *Официјалниот диџитален џолковен речник на македонскиот јазик* е претставен преку платформата www.makedonski.gov.mk, издаден од Владата на Р. Македонија, Министерство за образование и наука и Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ на 5 мај 2021 година.

произлегуваат од пејоративниот термин „Циган“. Македонскиот професор д-р Људмил Спасов, во едно интервју¹⁵ наведе дека ваквите одлуки не значат исчезнување на зборовите од јазикот, туку одраз на степенот на културна и општествена зрелост на заедницата, при што нивната употреба останува присутна во секојдневната комуникација. Во оваа смисла, повлекувањето не претставува цензура, туку институционално преиспитување на начинот на кој одредени лексеми се претставуваат во нормативните извори.

Во европската лексикографска практика, ваквите предизвици се адресираат преку комбиниран пристап кој ја задржува документарната функција на речниците, но истовремено воведува експлицитни прагматички и етички ознаки. Така, во современите англиски речници¹⁶, терминот „Gypsy“ се означува како обично навредлив, со дополнително објаснување дека се однесува на Ромите, но дека неговата употреба е оптоварена со негативни стереотипи. Овој модел не подразбира елиминација на историските форми, туку нивна јасна контекстуализација преку квалификатори и употребни забелешки.

Во таа насока, современата лексикографија, како што укажуваат Сју Аткинс и Мајкл Рандел, мора да се темели на корпусна и систематска анализа, бидејќи неконтролираните или интуитивните дефиниции можат да доведат до репродукција на поедноставени и стереотипни значења кои потоа добиваат статус на официјализирано знаење (Atkins, Rundell 2008: 444).

Во овој интердисциплинарен контекст клучното прашање не е дали одредени лексеми треба да бидат присутни во јазикот, туку на кој начин тие се интерпретираат, се квалификуваат и институционално се претставуваат. Лингвистичкиот, социолошкиот и антрополошкиот пристап¹⁷ покажуваат дека различните дисциплини имаат различни фокуси. Притоа, лингвистиката ја следи употребата, етнологијата го следи културниот контекст, додека социологијата ги анализира општествените ефекти на тие репрезентации. Токму затоа, интердисциплинарноста е неопходна при анализа на чувствителни

¹⁵ Изјава за ТВ Телма на 7.7.2021 година: [Повлекување на зборовите од толковниот речник – цензура или „помало зло“?](#)

¹⁶ [The Britannica Dictionary / Gypsy](#).

¹⁷ Во рамките на проектот „Лексикон на македонскиот фолклор“, Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ – Скопје, организираше научна конференција, одржана на 1 и 2 јуни 2026 година, на која учествуваа истражувачи од областа на лингвистиката, етнологијата, антропологијата и фолклористиката. Меѓу темите што беа предмет на научна расправа беше и толкувањето на пејоративот „Циган“, при што јасно дојдоа до израз различните пристапи и перспективи што ги нудат одделните научни дисциплини.

лексички категории, бидејќи само така може да се разбере нивната повеќеслојна функција.

Оттука, целта на современиот пристап кон лексикографијата не е бришење на историски оптоварените зборови, туку нивна правилна интерпретација и контекстуализација во согласност со современите научни и етички стандарди, при што се зачувува јазичната документација, но се избегнува некритичката репродукција на стереотипните значења.

Заклучок

Анализата на македонската лексикографска продукција покажува дека Ромите, во значителен дел од изворите, се именувани и опишувани преку пејоративот „Циган/Цигани“, како и преку неговите деривати. Овие лексеми често се поврзани со значења и илустративни примери од народното творештво кои носат претежно негативна или стереотипизирачка конотација. Во рамките на таквите извори се воспоставува повторлив модел на семантичка еквиваленција меѓу етнонимот „Роми“ и историскиот пејоратив „Цигани“, при што, во голем број случаи, недостига јасно прагматичко и социолингвистичко разграничување меѓу етничката самоназнака и надворешното, вредносно оптоварено именување.

Сепак, оваа појава не може да се разбере единствено како лексикографска инерција, туку како дел од поширок процес на циркулација на значења. На тој начин, стереотипните претстави не остануваат затворени во историскиот материјал, туку продолжуваат да циркулираат во современиот јавен и дигитален простор. Во тој контекст се отвораат неколку суштински теоретски и методолошки прашања. Прво, каде се повлекува границата меѓу јазичниот опис и етичката интерпретација на значењата? Второ, дали и како е можно истовремено зачувување на документарната функција на лексикографијата и избегнување на некритичката репродукција на историски акумулираните стереотипи?

Литература

Кирилични изданија

Бакевски, П. 1990. *Македонска енциклопедија за деца*. 5 тома. Скопје: Детска радост.

Белчев, Т. 2002. *Речник на сѝрански зборови во македонскиот јазик*. Ред.: Д. Пандев. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура.

Земон, Р. 2020. *Балкански еѝнички феникс*. Скопје: Авант Прес.

Ковачева, Л., Л. Боцева. 2014. *Речник на македонските народни изрази, обичаи и верувања*. Скопје: Центар за културно и духовно наследство.

Конески, Б. (ред.). 1961–1966. *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Конески, К. (гл. ред.). 2003–2014. *Толковен речник на македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Макаријоска, Л. 2014. *Лексиката на македонската традиционална култура*. Скопје.

Макаријоска, Л. 2016. *Речник на македонската традиционална култура*. Скопје: Л. Макаријоска.

Мирчевска, М. 2019. „Антропологија на стереотипи – прашање на социјална инклузија: Ромите v.s. другите во Република Македонија. „Гурговден/Ерделези и традиционалната култура на Ромите во Македонија и на Балканот“. Прилози од Меѓународниот научен симпозиум одржан на 11 април 2018 година во Скопје, по повод 50-годишниот јубилеј од истражувањата на Елзи Иванчик Дуин на Ромите во Македонија. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 57–70.

Петровски, Т. 2013. *Етничките и културните карактеристики на Ромите во Македонија*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.

Поповска, Д. 2014. „Етними и етничка идентификација на ромското население во Македонија“. *Филолошки студии*, том 12, бр. 2. Скопје: Институт за национална историја, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 566–579.

Ристовски, Б. (ред.). 2009. *Македонска енциклопедија*. 2 тома. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите. (повлечени изданија).

Старк, Е. 2016. „Политиката на фолклорот, начинот на неговото собирање и фолклорот поврзан со ромското население во Финска во раниот 20 век“. *ЕтноАнтропозум*, бр. 15. Скопје: Институт за етнологија и антропологија, 150–174.

Сулејманова, М. 2021. *Говорот на омраза на социјалните мрежи и неговото влијание врз ромската заедница*. Скопје: Институт за истражување и анализа на политики – Ромалитико.

Цветановски, Г. 2025. *Македонски етимолошки речник*. Том 1 (А–Ж). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

Латинични изданија

Atkins, S., M. Rundell. 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. New York: Oxford University Press.

Bourdieu, P. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.

Fairclough, N. 1989. *Language and Power*. London: Longman.

Foucault, M. 1972. *The Archeology of Knowledge and the Discourse on Language*. New York: Pantheon.

Mladenova, R. 2015. *The 'White' Mask and the 'Gypsy' Mask in Film*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.

Petrovski, D. 2023. "Interpretations of the Roma in Yugoslav Lexicography: Stereotypes and Prejudices against Roma". Proceedings from the conference *Roma as an Indian Diaspora – Unbreakable Ties* held in 2022. Zagreb: Croatian Romani Union "Kali Sara", 216–227.

Zoglev, Z., G. Stojanoska. 2019. "Roms (Roma People) in Macedonian Folk Tales and Traditions". Прилози од Меѓународниот научен симпозиум *Ѓурѓовден/Ерделези и традиционалната култура на Ромиџе во Македонија и на Балканот* одржан на 11 април 2018 година во Скопје, по повод 50-годишниот јубилеј од истражувањата на Елзи Иванчиќ Дунин на Ромите во Македонија. Skopje: Institut za folklor „Marko Cepenkov“, 124–132.

Сајтографија

[На сите линкови е пристапено на 1.7.2026]

[Aktuelnosti – Romanipen: Jesmo li Romi ili Cigani?](#)

[Говорот на омраза на социјалните мрежи и неговото влијание врз ромската заедница.](#)

[Дигитален речник на македонскиот јазик.](#)

[Дискриминаторска училишна литература: Ромите – „цигани лажливци“, „жените – слугинки“.](#)

[Официјален дигитален речник на македонскиот јазик.](#)

[Повлекување на зборовите од Толковниот речник – цензура или „помало зло“?](#)

[Редовен годишен извештај на Комисијата за заштита од дискриминација за 2012 година.](#)

**THE ROMA IN MACEDONIAN LEXICOGRAPHY:
FROM FOLKLORIC REPRESENTATIONS TO INSTITUTIONALIZED
KNOWLEDGE**

Daniel Petrovski

Marko Cepenkov Institute of Folklore in Skopje

Ss. Cyril and Methodius University in Skopje

petrovskidaniel@gmail.com

Summary

This paper examines the ways in which the Roma are represented in Macedonian lexicography from 1961 to the present through a comparative analysis of dictionaries, encyclopedias, and specialized lexicographic works. The findings indicate that older lexicographic sources frequently associated the ethnonym *Gypsy* and its derivatives with negative meanings and stereotypes rooted in folklore and everyday language. More recent dictionaries show a gradual shift toward contextualizing such meanings through usage labels such as *pejorative* and *prejudice*, reflecting contemporary lexicographic and ethical standards.

The study concludes that Macedonian lexicography does not create stereotypes but documents and, in some cases, institutionalized meanings already present in society. Therefore, the main challenge for contemporary lexicography is not the removal of historically sensitive lexical items, but their accurate interpretation and contextualization in accordance with modern linguistic and ethical principles. This approach preserves the documentary function of dictionaries while encouraging a more critical understanding of socially sensitive language.